

Жанна Краснобаєва-Чорна

Здоров'я як цінність у фраземіці: оцінно-емотивна специфіка

Studia Ukrainica Posnaniensia 4, 75-83

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ЗДОРОВ'Я ЯК ЦІННІСТЬ У ФРАЗЕМИЦІ: ОЦІННО-ЕМОТИВНА СПЕЦИФІКА

ЖАННА КРАСНОБАЄВА-ЧОРНА

Донецький національний університет, Вінниця — Україна

ZDROWIE JAKO WARTOŚĆ W JEDNOSTKACH FRAZEologiczNYCH: SPECYFIKA OCENIAJĄCO-EMOTYWNA

ŻANNA KRASNOBAJEWA-CZORNA

Doniecki Uniwersytet Narodowy, Winnica — Ukraina

STRESZCZENIE. Artykuł przedstawia założenia metodologiczne dotyczące kompleksowego charakteru zdrowia, z uwzględnieniem społecznych i indywidualnych aspektów kształtowania potrzeb człowieka wobec zdrowia. Zdrowie zostało zdefiniowane jako naturalna, niezmienna, absolutna wartość życiowa. Ustalono konstytutywne cechy zdrowia jako wartości i ujawniono specyfikę oceniająco-emotywną frazeologicznych opozycji aksjologicznych, typu: „zdrowy — fizycznie niezdrowy”, „zdrowy — psychicznie niezdrowy” i „zdrowy tryb życia — nałogi”. To wszystko reprezentuje fizjologiczny, jak również psychologiczny aspekt wartości zdrowia w jednostkach frazeologicznych.

HEALTH AS A VALUE IN THE PHRASEMICS: THE EVALUATIVE-EMOTIVE SPECIFICITY

ZHANNA KRASNOBAIEVA-CNORNA

Donetsk National University, Vinnytsia — Ukraine

ABSTRACT. The paper is characterized by the methodological guideline on the complex of the nature of health considering the social and personal aspects of the human desire for health. Health is positioned as the natural, enduring, absolute value of life. It determines the constitutive signs of health as a value and it reveals the evaluative-emotive specificity of the phraseme axiological oppositions “healthy — physically unhealthy”, “healthy — mentally unhealthy” and “healthy lifestyle — bad habits” which represent the physiological and psychological levels of the health value in Ukrainian phrasemics.

Здоров'я як наукова проблема охоплює комплекс медико-біологічних, психологічних, філософських, соціальних, культурних, валеологічних, езотеричних, релігійних знань. Центром проблеми цінності здоров'я постає пошук шляхів до збалансованого існування людини, включаючи гармонію душі й тіла. Складність аналізованого питання зумовлює необхідність міждисциплінарного підходу до теоретичного й методологічного осмислення теми цінності здоров'я загалом і у фраземіці зокрема, що й зумовлює актуальність статті.

Мета роботи полягає у визначенні кваліфікаційних ознак здоров'я як цінності та виявленні оцінно-емотивної специфіки фраземних аксіологічних опозицій „здоровий — фізично нездоровий”, „здоровий — психічно нездоровий” і „здоровий спосіб життя — шкідливі звички”, що презентують фізіологічний і психологічний рівні цінності здоров'я у фраземіці.

Всесвітня організація здоров'я визначає здоров'я як стан фізичного, психічного і соціального добробуту людини, що забезпечує повноцінне виконання

трудова, соціальних і біологічних функцій, а не тільки як відсутність хвороби і фізичних дефектів. У такий спосіб, кваліфікаційними ознаками здоров'я постають: відсутність хвороби, нормальне функціонування організму, динамічна рівновага організму в системі „людина — довкілля”; духовний і соціальний добробут, здатність адаптуватися до умов існування, виконання основних соціальних функцій (спілкування, робота, освіта тощо). Оцінка здоров'я нерозривно пов'язана із: спадковістю, психосоматичною конституцією людини, її морфологічними, фізіологічними й ендокринними особливостями, рівнем санітарно-гігієнічної культури, харчуванням, специфікою звичаїв і традицій, розвитком медицини, способом життя, власним ставленням до здоров'я тощо.

У лінгвокультурологічних студіях досліджено такі аспекти концепту здоров'я: перцептивний образ концепту *здоров'я* у російській мові (О. Петкау¹) та ступінь модифікації концепту *здоров'я* під впливом екстралінгвальних чинників (на матеріалі російської пареміології) (О. Петкау²), концепт гнів як небажане для людини психічне переживання, що шкодить здоров'ю, у німецькій пареміології (М. Красавський³), лінгвістичні параметри концепту *здоров'я* в англійській мові (О. Усачева⁴), зіставний аналіз концепту *здоров'я* у двох мовах (Н. Романишин і О. Шерстньова⁵, Л. Тимошенко⁶, Л. Туленінова⁷). На думку Л. Туленінової, поняттєвий аспект концепту *здоров'я* становлять „цілісність організму”, „стійкість функціонування організму людини”, „сила людини”; образний бік формують асоціації здоров'я з природними явищами, артефактами культури, яким приписані людиною ознаки цілісності та краси; ціннісний бік полягає у визнанні фізично-психічного стану людини найважливішим аспектом життя, що зумовлює систему пріоритетів її поведінки, зокрема дотримання здорового способу життя. О. Петкау вважає, що здоров'я сприймалось і сприймається як основна цінність, відтісняючи матеріальні блага у периферійну зону. Концепт здоров'я, на думку дослідниці, формується такими культурними смислами: здоров'я як цінність, здоров'я як умова, здоров'я як відсутність хвороби, здоров'я як духовна складова, здоров'я як фізична складова, здоров'я як гармонійна складова, піклування про здоров'я, здорові звички, здорове харчування, здоровий сон, здорова людина як об'єкт іронії, здоров'я як об'єкт для хитрощів, здоров'я як гармонійний ідеал.

У системі цінностей здоров'я визначають як природню, неперехідну, абсолютну життєву цінність, що міститься на верхньому щаблі ієрархії цінностей поряд із красою, істиною, щастям тощо. Здоров'я — це цінність, до якої треба

¹ А. Ю. Петкау, *Ольфакторный образ концепта здоровье в русском языковом сознании*, [в:] „Уральский филологический вестник. Сер. Психолінгвістика в образовании”, Екатеринбург 2013, № 4, с. 101–109.

² А. Ю. Петкау, *Концепт „здоровье” как культурный феномен. На материале русского пареміологического фонда*, [в:] „Известия Уральского федерального университета. Сер. 2. Гуманитарные науки”, Екатеринбург 2014, № 1 (124), с. 192–201.

³ Н. А. Красавский, *Концепт „ZORN” в пословично-поговорочном фонде немецкого языка*, [в:] „Теоретическая и прикладная лингвистика”, Воронеж 2000, вып. 2, с. 78–89.

⁴ А. Н. Усачева, *Лингвистические параметры концепта „Состояние здоровья” в современном английском языке*, Дисс. канд. филол. наук, Волгоград 2002.

⁵ N. I. Romanyshyn, O. V. Sherstniova, *Concept „health” in the English and Ukrainian languages*, [в:] „Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки”, Волинь 2011, № 3, с. 165–169.

⁶ Л. О. Тимошенко, *Скалярно-антонимический комплекс концепта здоровье в русском и английском языках*, Автореф. дис. канд. филол. наук, Уфа 2005.

⁷ Л. В. Туленінова, *Концепты „здоровье” и „болезнь” в английской и русской лингвокультурах*, Автореф. дисс. канд. филол. наук, Волгоград 2008.

прагнути, яка дає змогу людині повніше реалізувати свої очікування, задовольнити потреби, стати більш значимою для суспільства.

До специфічних ознак здоров'я як цінності зараховуємо: 1) здатність бути усвідомлюваним / неусвідомлюваним, вираженим / прихованим (латентним); більшість людей цінність здоров'я усвідомлюють лише тоді, коли воно перебуває під загрозою або втрачене; 2) двоїста сутність (здоров'я розглядають як засіб для досягнення інших життєвих цілей і як засіб прожити тривале і повноцінне життя). Останнє унаочнює наявність кількісної (тривалість життя, що зумовлена відсутністю хвороби) та якісної (реалізація творчого потенціалу) характеристики цінності здоров'я.

У науковій літературі виділяють такі рівні цінності здоров'я: *фізіологічний* — первинне / вихідне здоров'я (спадкоємність), здоров'я як саморегуляція функцій організму, оптимальне протікання фізіологічних процесів (здоровий спосіб життя, відсутність шкідливих звичок); *соціальний* — здоров'я як соціальна активність і запитуваність, адаптація, добробут (упевненість у завтрашньому дні, наявність житла, роботи, сприятливі умови праці й побуту, кар'єрне зростання, гідна заробітна плата, здатність відпочивати згідно зі своїми бажаннями, можливість підтримувати близьких, відчуття потреби для суспільства, тобто соціальні зв'язки і міжособистісні стосунки); *психологічний* — здоров'я як гармонія психічних процесів і функцій, заперечення хвороби під час її подолання; *духовний* — здоров'я як мислення і пізнання, позитивна емоційна та когнітивна самооцінка (здатність жити у згоді з собою, рідними й іншими членами суспільства, адекватно визначати своє місце). У філософському аспекті, на думку Ю. Хрустальова, центральним є духовний складник здоров'я: саме від духовного стану залежить формування відповідального ставлення до власного здоров'я; духовне здоров'я виражає стан суб'єктивного добробуту та ступінь суб'єктивізації здоров'я⁸. Людина стає суб'єктом власного здоров'я, від її волі залежить те, які вона буде створювати і як буде використовувати техніки продукування здоров'я. На перший план висунуто здатність самостійно контролювати та нести відповідальність за власне здоров'я. Безперечною є теза про те, що рівні здоров'я взаємопов'язані.

У статті детальному аналізу підлягатимуть фізіологічний і психологічний рівні здоров'я. Соціальний і духовний рівні цінності здоров'я визначають зв'язок здоров'я з іншими цінностями: щастя, родина, розум, робота, гроші, їжа, кар'єра, свобода тощо.

Опис специфіки цінності здоров'я у фраземіці здійснюємо за допомогою методу параметричного аналізу семантичної структури фраземи, запропонованого В. Зимінін⁹, з акцентуалізацією оцінного й емотивного макрокомпонентів і базового методу ідеографічної лінгвістики, методу тематичних полів¹⁰, тобто через фраземосемантичні поля (далі ФСП) — фраземосемантичні групи (далі ФСГ) — фраземосемантичні підгрупи (далі ФСПГ), де ФСП постає сама цінність здоров'я, ФСГ — елемент фраземної аксіологічної опозиції, а ФСПГ інтерпретуємо як сукупність фразем, об'єднаних диференційною семою, що пов'язує їх опозитивними відношеннями схожості або протиставлення.

⁸ Ю. В. Хрустальов, *Здоровье человека как проблема философии*, [в:] „Экономика здравоохранения” 2003, № 8, с. 5–12.

⁹ В. И. Зимин, *Оценочно-эмотивная амбивалентность фразеологических единиц в современном русском языке*, [в:] „Слово: фольклорно-диалектологический альманах: Языкознание”, Москва 2005, вып. 3, с. 5.

¹⁰ Ж. В. Краснобаева-Чорна, *Сучасна фразеологія: класифікаційні параметри фразеологічних одиниць*, *Словник фразеологічних термінів*, Донецьк 2012, с. 90–105.

У фраземіці цінність здоров'я виражена такими аксіологічними опозиціями: „здоровий — фізично нездоровий” (фізіологічний рівень) і „здоровий — психічно нездоровий” (психологічний рівень); „здоровий спосіб життя — шкідливі звички” (фізіологічний рівень). Під фраземною аксіологічною опозицією (далі ФАО) розуміємо єдність двох блоків, репрезентованих фраземами: перший становлять фраземи, семантика яких корелює з конвенційними цінностями, а другий — фраземи, семантика яких корелює з конвенційними нецінностями: здоров'я (оцінка „уважай, що це «добре»”) і нездоров'я як захворювання або шкідливі звички (оцінка „уважай, що це «погано»”). Відповідно, оцінний макрокомпонент традиційно розглядають у семантичному діапазоні „добре — погано”. Опрацьована у роботі структура цінності здоров'я має вигляд: 1) ФАО „здоровий — фізично нездоровий” (ФСГ „Фізично здоровий” (ФСПГ „У розквіті фізичних сил”, ФСПГ „Здоровий на вигляд”, ФСПГ „Добре себе почувати”, ФСПГ „Одужати”, ФСПГ „Сприяти одужанню, виліковувати”, ФСПГ „Повернутися до свідомості після непритомності”, ФСПГ „Виводити із стану непритомності”) і ФСГ „Фізично нездоровий” (ФСПГ „Фізично слабкий”, ФСПГ „Хворобливий вигляд”, ФСПГ „Худий, виснажений”, ФСПГ „Хворіти, бути виснаженим”, ФСПГ „Погано себе почувати”, ФСПГ „Бути безнадійно хворим”, ФСПГ „Наслідки хвороби”, ФСПГ „Висока температура”, ФСПГ „Головний біль”, ФСПГ „Доводити до хвороби”, ФСПГ „Втрачати свідомість, перебувати у стані запаморочення”, ФСПГ „Втрачати здатність нормально бачити”, ФСПГ „Недочувати”)); 2) ФАО „здоровий — психічно нездоровий” (ФСГ „Психічно здоровий” і ФСГ „Психічно нездоровий”); 3) ФАО „здоровий спосіб життя — шкідливі звички” (ФСГ „Здоровий спосіб життя” і ФСГ „Шкідливі звички” (ФСПГ „Пиячити, виявляти пристрасть до алкогольних напоїв”, ФСПГ „Стан сп'яніння, напідпитку”, ФСПГ „П'яний, сильно, до безпам'ятства”, ФСПГ „Випити”, ФСПГ „Напитися” і ФСПГ „Протверезитися, стати тверезим”, ФСПГ „Похмілля”)).

Розглянемо ФАО „здоровий — фізично нездоровий”, що подана ФСГ „Фізично здоровий” і ФСГ „Фізично нездоровий”.

У сферу оцінки потрапляють такі властивості денотата:

1) міцність здоров'я [*і (це й) доब्нею (поліном) не доб'єш, ірон.; рос. здоров как бык; нім. gesund (або stark) wie ein Bär фам.; eine Bärennatur haben*];

2) фізичні сили (*у самому соку; саме в соку; у формі; цвісти як мак; у цвіті [літ]* (ФСПГ „У розквіті фізичних сил”));

3) виснаження (*валити (звалювати, ваяти) / звалити з ніг (2); валитися (падати) від вітру; валитися (падати) / звалитися з ніг; ледве (ледве-ледве) дихати (1); ледве (насилу) душа держиться (тримається) в тілі; лежати в недюзі; лежати пластом; лежати трупом; як (мов, ніби і т. ін.) вичавлений лимон; ледве совати ногами (ноги) (2); труситися (тіпатися, тремтіти і т. ін.) як (мов, ніби і т. ін.) у пропасниці; рос. как [будто, словно, точно] свинцом налита (налиты)* (ФСПГ „Хворіти, бути виснаженим”));

4) безнадійна хвороба (*на ладан дихати (1); не жилець (не житець) [на цьому світі]; лежати на смертному (смертнім) ложі (одрі), книжн., уроч. (1); обома ногами вже в могилі; облягти (бути, лежати і т. ін.) на смертній постілі, заст.; прясти на тонку (на тонке) (1); три чисниці до смерті (до віку)* (ФСПГ „Бути безнадійно хворим”));

5) хвороба як причина певного стану людини (*валитися (летіти, падати) з рук; голова [іде (ходить)] / [пішла (заходила)] обертом (кругом, ходором*

і т. ін.); *дрижаки пробирають* (беруть, хапають і т. ін.) / *пробрали* (взяли, вхопили і т. ін.); *дрижаки пробігають* (ходять) / *пробігли* (пішли) по спині (по шкірі, по тілу і т. ін.); *дрож пробирає* (проймає, пробиває і т. ін.) / *пробрав* (проніс, пробив і т. ін.); *дрож пробігає* / *пробіг по спині* (по тілу, поза спиною і т. ін.); *танути / станути як* (мов, ніби і т. ін.) *свічка* (віск [на сонці]); *ледве* (ледь) *триматися* (держатися, стояти) на ногах; *туман у голові*; у голові *туманіє* (туманиться); *ледве* (ледь, насилу) *тягти* (тягнути, тягати, волочити і т. ін.) ноги); рос. *ноги не держат*; *едва* [чуть, еле, насилу, с трудом] *ноги волочить* [передвигать, таскать, тянуть]; *едва на ногах стоить* (1); (ФСПГ „Наслідки хвороби”);

б) фізична слабкість (дмухні і розсиплеться (похилиться, полетить і т. ін.); *ледве* (ледь, тільки) *живий* (та теплий); *ні живий ні мертвий*; *не можти* [ї] *хати перейти*; *і муха крилом уб'є кого*, ірон.; *як* (мов, неначе і т. ін.) *неживий* (2); *обсипає* (осипає, сипле) / *обсипало* (осипало) морозом (дрижаками) (1); рос. *в глазах потемнело* [помутилось, замутилось, позеленело] (ФСПГ „Фізично слабкий”). Одна сема ‘нездоровий’ презентована фраземою нім. *schlecht beieinander sein*, розм.

У фраземіці зафіксовано таку систему вимірів, що характеризують фізіологічний рівень здоров'я / нездоров'я:

1) об'єктивні:

- температура тіла: *вогнем* (огнем, полум'ям) *горіти* (1); *кидає* / *кинуло в жар* (пал) (3); *обсипає* (осипає) / *обсипало* (осипало) жаром ([гарячим] приском) (1); *палити вогнем* (1) (ФСПГ „Висока температура”);

- головний біль: *голова розвалюється* (лопається і т. ін.); *як* (мов, ніби і т. ін.) *сови ночували в голові*; нім. *der Kopf ist j-t wie Blei* (ФСПГ „Головний біль”);

- утрата свідомості, запаморочення, головокружіння: *одур бере* (хапає) / *взяв* (ухопив) (2); *у голові помутилося*; *помутніло* / *мутніє в очах*; [аж (рідко білий)] *світ крутиться* (вернеться, макітриться, колихається, іде) / *закрутився* (завертівся, замакітрився, заколихався, пішов) *обертом* (перекидом, перекидьки, ходором і т. ін.) [в очах (перед очима)] (1); *світ* (в очах (перед очима)) *тьмариться* (темніє, меркне, мутиться) / *потьмарився* (потемнів, померк, помутився) (1); *смеркло в голові* (ФСПГ „Утрачати свідомість, перебувати у стані запаморочення”);

- параліч: рос. *кондрашка хватил* [стукнул], прост.; *удар хватил*;

- кашель: англ. *churtyard cough* (‘сильний кашель, здебільшого сухотний, що вказує на наближення смерті’);

- побиття, наслідком якого є нездоров'я, синці: рос. *живого места нет* [не осталось] (1); *ребра пересчитать*, англ. *black and blue*; *beat the (living) daylight(s) out of smb.*, жарг.; *забій*: англ. *come a cropper* (1);

- стан непритомності: *без пам'яті* (4); причиною непритомності може бути нокаут, порівн., фразема англ. *hear the birdies sing*, амер. жарг.; *побиття* (*забивати* / *забити* *памороки*) (3));

- нудота: рос. *выворачивает наизнанку*, прост.; нім. *kriegt den Drehwurm*, розм, фам.;

2) суб'єктивні:

- самопочуття: *матися* (мати себе) *гаразд*, нім. *gut beieinander sein*, розм. (1); *auf dem Damm sein*, розм. (ФСПГ „Добре себе почувати”) і ([хоч] *живцем гинути* (помирати); *живим до бога* (на небо) *лізти* / *полізти* (2); *лізти* / *поліз-*

ти рачки (1) через погане самопочуття; мало не трупом лягати; очі горять (палають) (1); не по собі (1); туман в (на) очах (1); нім. *wird j-m (ganz) blüherant*, розм., жарт. (ФСПГ „Погано себе почувати”);

- зовнішній вигляд: кров з молоком; міцно збитий; як мак цвіте (процвітає, розцвітає і т. ін.); на ногах (3); як штик (1), рос. *кровь с молоком* (1) (ФСПГ “Здоровий на вигляд”); як (мов, ніби і т. ін.) з хреста знятий; як (мов, наче і т. ін.) з воску (із гіпсу) виліплений; як (мов, немов і т. ін.) з воску зліплений; [аж] мінітися / перемінитися в лиці (на лиці, на обличчі і т. ін.); лиця нема (немає, не знати, не було) / не стало; [нема (не було)] ані (ні, і) кровинки; як (мов, ніби і т. ін.) землею (пилом) припасти / припадати; спадати / спасти з лиця (на лиці, на виду); рос. <ни> *кровинки в лице нет [не осталось]*; *краше в гроб кладут*; англ. *look like smth. the cat has brought in*, розм. (ФСПГ „Хворобливий вигляд”). Із нездоров’ям пов’язаний сірий колір обличчя, бліднота, худоба, із здоров’ям — рожевий колір і рум’янець;

- неушкодженість: англ. *alive and kicking*, жарт.;

- довголіття як показник гарного здоров’я: рос. *мафусаилов век жить* (мафусаилов век прожить [отжить]); *мафусаиловы года [лета] жить* (мафусаиловы года [лета] прожить).

Детальніше зупинимося на такому показнику нездоров’я людини, як худоба, що у фраземіці безпосередньо пов’язана із семою ‘виснажений’: *живіт присох до спини (до хребта)*; *аж кістки торохтять*; *[самі (тільки)] кістки та шкіра (шкура)*; *лантух (мішок) із кістками (з маслаками)*, ірон.; як (мов, наче і т. ін.) *моці (2)*; *ходячий (живий) мрець (мертвець) (1)*; *тільки очі ростуть*; *перепастися на смик (на сухар)*; *показувати / показати [свої] ребра*; *[аж] ребра світяться*; *світити ребрами*; як (мов, ніби і т. ін.) *скапувати свічкою*; *спадати / спасти з тіла (в тілі, на тілі)*; *стягнулися на нитку*; *одна (тільки) тіль залишилася*; як (мов, ніби і т. ін.) *тріска (2)*; *хребет чухати через живіт*, жарт. (ФСПГ „Худий, виснажений”).

Різновидом фізіологічної хвороби людини постають фізичні вади. У фраземіці відображені фізичні вади людини, пов’язані з органами зору й слуху: *стратити очі (осліпнути)*, *[аж] в очах рябіє (2)*; *туман в (на) очах*; *свічки в очах засвічуються (стають) / засвітилися (стали)*, англ. *(as) blind as a bat* (ФСПГ „Утрачати здатність нормально бачити”), порівн.: нім. *scharfe Augen haben* (‘гострий зір’); *позакладало вуха, згруб.* (‘утратити слух’); *глуха тетеря, зневажл.*; *тугий на вуха*; рос. *туг [крепок] на ухо*; *туговат на ухо* (ФСПГ „Недочувати”), голосом: рос. *спадать с голоса* (‘ставати безголосим’); ногами: англ. *(as) a bandy as a bandicoot*, австрал. розм. (‘кривоногий’).

Відсутність захворювань, засвідчена медичним оглядом, передається фраземою англ. *a clean bill of health*. За здоров’я можна випити (нім. *Bescheid tun (abo trinken)*) і виголосити тост (нім. *wohl bekommt’s!*).

У дослідженні зафіксовано процеси медикалізації здоров’я та маніпулювання здоров’ям, порівн.: рос. *валить [сваливать] с ног (свалить с ног)* (ФСПГ „Доводити до хвороби”); *прийти / приходити в себе* (ФСПГ „Повернутися до свідомості після непритомності”) і *приводити / привести до пам’яті (до тями, до притомності і т. ін.) (1)* (ФСПГ „Виводити із стану непритомності”); *вийти (видряпатися) з того світу*; *вставати (підводиться) / встати (підвестися) з ліжка*; *повертатися / повернутися до життя*; *стати (встати, звестися, піднятися і т. ін.) / ставати (зводиться, піднімається і т. ін.) на [свої (власні, рівні)] ноги (2)*; рос. *набраться сил*; англ. *all right* (3); нім. *ist über den (abo*

dem) Berg, розм. (1); wieder auf dem Damm sein (wieder auf den Damm kommen), розм. (ФСПГ „Одужати”) і підняти (підіймати, зводити і т. ін.) / підняти (підійняти, звести і т. ін.) на ноги (3); повертати / повернути до життя (2); поставити на ноги (2); рос. возвратить к жизни; нім. auf die Beine bringen, розм. (2); wieder auf den Damm bringen, розм. (ФСПГ „Сприятти одужанню, виліковувати”). У фраземіці зафіксований випадок, коли хвороба зникає одразу, безслідно: рос. как рукой сняло.

Фраземна аксіологічна опозиція „здоровий — психічно нездоровий” реалізується ФСГ „Психічно здоровий” і ФСГ „Психічно нездоровий”.

ФСГ „Психічно здоровий” формують фраземи рос. в полном [здравом, твердом] рассудке; в своем уме. Гарний настрій засвідчує нормальний психічний стан людини (рос. воспрянуть духом).

Психічне нездоров'я може виражатися втратою здатності розумно мислити: втрачати (тратити) / втратити (стратити) розум (1); позбутися клепки; як (мов, неначе і т. ін.) розум роззубити; рос. потеряют рассудок; лишиться ума (1); ум за разум заходит. Однією з причин постає старість, порівн.: рос. выживать из ума; впадать в детство.

У ФСГ „Психічно нездоровий” наявні семи ‘психічно хворий’ і ‘божевільний’: в голові кебета догори дригом стала; з кіндратиком у голові; зійти / сходити з ума (з розуму, з глузду) (1); з глузду (з розуму) з'їхати (зсунутися, спасти і т. ін.); прибитий [ще] на цвіту; рішитися (позбутися) розуму (ума, глузду); не при своїх; [як (мов, неначе і т. ін.)] не при собі (2); [не] в своїй сорочці (льолі), фам.; спасти (сплисти) з розуму; стратитися розуму; рос. тронутый умом [мозгами]; англ. (as) balmy (barmy або mad) as a bandicoot, австрал. розм.; round the bend, розм.; be off one's chump. Розумову неповноцінність, розумове обмеження людини передають фраземи: без царя (без царька) в голові; несповна розуму; не при своєму (при своїм) розумі (умі); умом убогий; рос. богом убитый; нім. nicht bei Besinnung sein; (wie) mit Blindheit geschlagen sein (2). Фразема англ. Colney Hatch позначає заклад, у якому лікують психічнохворих (у 1 зн.), і божевілля як психічне захворювання (у 2 зн.). Дивакувату людину також інтерпретують у фраземіці як психічно нездорову, порівн.: мішком з-за рогу вдарено (вдарили); рос. не все дома; англ. a queer bird, розм. До виявів тимчасових психічних розладів належать душевний біль (рос. сердце кровью облилось) і відсутність душевної рівноваги (рос. выбивать [вышибать] из седла; сам не свой).

Спосіб життя — це показник того, як людина зреалізовує умови життєдіяльності для свого здоров'я. Під здоровим способом життя розуміють індивідуальну систему поведінки людини, спрямовану на збереження й укріплення власного здоров'я. Умовно цей процес можна поділити на два напрями: 1) активні дії людини з формування та покращення власного здоров'я (фізичне виховання, закалювання, раціональне харчування, дотримання гігієнічних норм, режиму дня тощо); 2) прагнення людини уникнути дії чинників, що шкодять здоров'ю (паління, наркоманія, вживання спиртних напоїв, безпечна поведінка). Негативний вплив на здоров'я здійснюють шкідливі звички, що в українській фраземіці репрезентовані палінням (козяча (козина) ніжска; нім. in Brand stecken (2)) і вживанням спиртних напоїв (зелений змії, адамові слізки, жарт.). Це зумовило формування ФАО „здоровий спосіб життя — шкідливі звички”.

У ФАО „здоровий спосіб життя — шкідливі звички” спостерігаємо абсолютну асиметрію в бік негативної оцінки. Так, у сферу оцінки потрапляють такі

властивості денотата: 1) пияцтво, виявлення пристрасті до спиртних напоїв (в горілці киснути, несхв.; молитися скляному богові (богу), жарт.; синій ніс, жарт.; полоскатися в горілці (у вині); припадати до горілки (до чарки, до пляшки і т. ін.); не розминатися / не розминутися з чаркою, жарт.; з кругу (з пуття) спитися; ударитися в горілку (до горілки); англ. *go on a bend*, жарг.; рос. *пить как бочка* (ФСПГ „Пиячити, виявляти пристрасть до алкогольних напоїв”); 2) стан сп’яніння, що поєднується із семою ‘весело’ (бити / ударити в голову; вступати / вступити в голову; під градусом, рідше під градусами, жарт.; джмелі гудуть у голові, несхв.; в очах замигтіли (замиготіли) [білі (веселі, грайливі і т. ін.)] метелики; з п’яних очей; лика (лик) не в’яже; лізти / полізти рачки (1) через сп’яніння; під мухою, жарт.; з п’яних очей; [аж (рідко білий)] світ крутиться (вернеться, макітриться, колихається, іде) / закрутився (завертівся, замакітрився, заколихався, пішов) обертом (перекидом, перекидьки, ходором і т. ін.) [в очах (перед очима)] (3); ударити / ударити в голову (2); хміль б’є (ударяє) / ударив у голову; хміль бродить у голові; хміль розбирає / розібрав; під хмільком, жарт.; за чаркою; під чаркою; язик заплітається; рос. *под шафе; под градусом, под мухой*; англ. *get a bit on*, розм. (1); *in one’s cups* (ФСПГ „Стан сп’яніння, напідпитку”)); 3) сильно п’яний (в дим, зневажл. (1); як дим; в дриг, зневажл.; до зеленого (блакитного) змія; з копита (з копит) (2); як ніч (2); у свинячий писк, зневажл., фам.; ні рак ні жаба, жарт.; ударило в памороки; як (мов, ніби і т. ін.) хлющ (хлюща) (2); як чіп; до чортиків, фам. (2); рос. *в стельку; едва на ногах стоит* (2); под хмельком (хмелем); во хмелю; англ. *go to bed in one’s boots*, грубо; *be on a bender*, розм.; нім. *blau sein wie ein Veilchen*, розм., жарт. (ФСПГ „П’яний, сильно, до безпам’ятства”)).

У фраземіці розмежовано процеси „випити” і „напитися”, порівн.: *перехилити (перекидати) / перехилити (перекинути) чарку (по чарці, фам.; пополоскати / полоскати в роті (зуби, горло і т. ін.), жарт.; промочити / промочувати горло (гортань); сірка смикнути, фам.; убити муху (чмеля); по чарці; нім. *einen hinter die Binde gießen; einen (або eins, ein Glas) über den Durst trinken*, розм., жарт. (1) (ФСПГ «Випити») і заливати / залити очі (вугльг.) [горілкою], закропити душу, ірон. (2); лизнути скляного бога, ірон., заст.; перебратити / перебирати через міру (через край); писати (виписувати) мислите, жарт.; англ. *get (have або tie) a bag on*, амер. жарг. (ФСПГ „Напитися”). У цій групі фразем актуалізована сема ‘напитися до галюцинацій’: рос. *до зеленого змія*. Людину в стані сильного сп’яніння порівнюють із мертвою. Фразема нім. *das Blaue Kreuz* називає організацію (Блакитний Хрест), у якій лікують пияцтво. Випити можна для хоробрості, порівн.: нім. *sich (D) Courage antrinken*, розм.*

Значно менша за обсягом ФСПГ „Протверезитися, стати тверезим”: *хміль вийшов (вилетів, вивітрився і т. ін.) / виходить (вилітає, вивітряється і т. ін.) з голови; рос. *хмель вылетел [выскочил, вышел] из головы [из башки]*. Стан похмілля передають фраземи ФСПГ „Похмілля”: англ. *cool one’s coppers*, розм. (‘похмелятися’); англ. *hot coppers*, заст. (‘пересохла горло через похмілля’).*

В аналізованій групі фразем яскраво виражений емотивний макрокомпонент, що діє в контексті почуття-ставлення суб’єкта до позначуваного в діапазоні „схвалення — несхвалення”. Зафіксовано такі когнітивні маркери емотивності в словниках: *зневажливе, фамільярне, жартівливе, іронічне, вульгарне, несхвальне, зрубіле*.

Здоров’я постає інтегральним показником, складної взаємодії спадкоємних особливостей людини з природою та суспільством. Потреба в здоров’ї має все-

загальних характер: вона властива й людині, й суспільству. Саме тому здоров'я позиціонують як природню, неперехідну, абсолютну життєву цінність, що міститься на верхньому щаблі ієрархії цінностей. Увага до власного здоров'я і здоров'я іншої людини є показником культури людини й суспільства. У системі цінностей здоров'я є найважливішим орієнтиром життя людини, оскільки постає умовою реалізації її творчого потенціалу.

Оцінний макрокомпонент фраземи традиційно розглядають у діапазоні „добре — погано”. В аналізованій групі фразем істотно домінує оцінка зі знаком „—” (80%), тобто усі вияви нездоров'я, що інтерпретуються у фраземіці як захворювання (параліч, божевілля, розумова неповноцінність, погане самочуття, висока температура, головний біль, запаморочення, непритомність, хворобливий вигляд, синці, кашель, фізичні вади, шкідливі звички, зокрема пристрасть до спиртних напоїв тощо), оцінюють „уважай, що це «погано»”.

У сферу негативної оцінки потрапляють і морфологічні особливості людини, зокрема худоба, що корелює з семою ‘виснажений’ і є показником нездоров'я людини. До прагматичної лексики входять і кольори. Так, сірий колір обличчя асоціюють із хворобливою на вигляд людиною, а рожевий — зі здоровою. Емотивний компонент діє здебільшого в контексті несхвалення.

Отже, у фраземіці цінність здоров'я здебільшого формується фраземами, семантика яких корелює з нецінностями: фізично нездоровий, психічно нездоровий, шкідливі звички (пристрасть до спиртних напоїв).

Проблеми різноманітних захворювань мають безпосереднє відношення до здоров'я, проте не вичерпують усіх його аспектів.